

10ο - Στη Βρετανία

Τα δημιουργικά χρόνια στη Βρετανία - Οι σημαντικοί άνθρωποι

Στις αρχές του '70 λοιπόν, χάρις και στη βοήθεια του φίλου μου του Θανάση, βρέθηκα, ως υπότροφος του ΙΚΥ, φοιτητής του μεταπτυχιακού Διπλώματος στο Τμήμα της Επιστήμης των Υπολογιστών του Πανεπιστημίου της Γλασκόβης Σκωτίας, ένα από τα αρχαιότερα πανεπιστήμια του Ηνωμένου Βασιλείου. Δίπλα από το κτίριο που μας στέγαζε υπήρχε το Τμήμα Ελληνικών Σπουδών, που πρωτοϊδρύθηκε το 1451 μ.χ., πριν ακόμη από την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και λειτουργεί συνεχώς μέχρι σήμερα.

Δεν πήγα όμως μόνος μου στη Γλασκόβη. Το 1966 ήταν ένα από τα πιο σημαντικά έτη της ζωής μου, γιατί συνάντησα τη

γυναίκα με την οποία έμελλε να ζούμε μαζί σαράντα έξι ολόκληρα συντροφικά χρόνια. Ούτε αυτή είχε εκείνο το διάστημα γονείς, κυρίως όμως δεν είχε γνωρίσει την αγάπη της μάνας, όταν τη χρειάστηκε. Ήταν άνοιξη όταν γνωριστήκαμε και μια δροσερή πνοή φύσηξε στην καρδιά μου. Πρέπει να υπήρχε μια εκλεκτική

συγγένεια μεταξύ μας, αλλιώς δεν εξηγείται πώς αμέσως ο καθένας έγινε το στήριγμα και ο συμπαραστάτης του άλλου. Αν είχε γεννηθεί μετά τον θάνατο της μάνας μου, θα έμπαινα στον πειρασμό να μελετήσω πιο σοβαρά τη «θεωρία» της μετεμψύχωσης. Βρήκα σε εκείνη τη συνέχειά της, αλλά με έναν τρόπο μοναδικό. Πιστέψαμε και οι δυο στην αγάπη και αφήσαμε λεύτερες τις καρδιές μας. Ξεσκεπάσαμε την ιστορία μας ο ένας στα μάτια του άλλου, σμίξαμε τις ζωές μας, ενώσαμε τις τύχες μας έτσι ώστε να είναι ελεύθερα πολιορκημένες, για να αντέχουμε μαζί και την απέραντη ευτυχία και τον αβάσταχτο πόνο, μια που και τα δύο είναι συνυφασμένα με την εξέλιξη κάθε κοινής

προσωπικής ζωής. Η συνάντησή μας μοιάζει σαν δυο υπάρξεις να ταξίδευαν μέσα στον κόσμο και μέσα στον χρόνο ολομόναχες, ψάχνοντας η μια την άλλη. Ό,τι κατάφερα να πετύχω στη ζωή μου μετά τη γνωριμία μας, το οφείλω πρωτίστως σε αυτή τη συνύπαρξη. Δώσαμε έναν ιερό όρκο στη ζωή ότι ούτε ο θάνατος θα μας χώριζε και το καταφέραμε μέσα από τον γιο μας. Οι τρεις μας γίναμε ένα, σαν ένα τραγούδι και φτιάξαμε τον μικρό μας κόσμο, όπου νιώθουμε πως είμαστε αθάνατοι.

Με τα χρήματα της υποτροφίας, λοιπόν, εμείς θα ζούσαμε στη Γλασκόβη και οι δυο. Με δυσκολία, αλλά τα καταφέραμε. Η Αθανασία τον πρώτο χρόνο δούλεψε, για να μαζέψει τα απαραίτητα δίδακτρα κι έτσι έκανε κι εκείνη τις μεταπτυχιακές σπουδές που ονειρευόταν, στα Παιδαγωγικά και στην Ψυχολογία.

Τα αγγλικά μου ήταν φτωχά και στην αρχή δεν καταλάβαινα και πολλά πράγματα, ιδιαίτερα στη σκωτσέζικη προφορά. Όταν με ρωτούσαν κάτι στο πανεπιστήμιο κι εγώ τα έβρισκα σκούρα, συνήθιζα να απαντάω με “Yes”. Ο φίλος μου ο Σπύρος το αντιλήφθηκε και μου λέει μια μέρα: «Ε! πες καμιά φορά και κανένα “No”!». «Άσε», του λέω, «μια χαρά βολεύομαι με το “Yes”. Άντε και να πω “No”. Και αν μου βγει σε κακό, ή μου ζητήσουν εξηγήσεις, τι να τους πω; Αυτό μου λέει το ένστικτό μου».

Για καλή μου τύχη, η γλώσσα των μαθηματικών και του υπολογιστή δεν χρειαζόταν πολλά και περίτεχνα λόγια. Μόνον ορολογίες, στάνταρ εκφράσεις, που τις είχα πια μάθει πολύ καλά, αυστηρή λογική γλώσσα και κριτική σκέψη. Έτσι, με τις πρώτες γραπτές εξετάσεις που έγιναν τον Δεκέμβριο, πήρα έναν από τους μεγαλύτερους βαθμούς στην τάξη. Με καλεί ο Πρόεδρος του Τμήματος και μου ανακοινώνει την απόφαση των καθηγητών, ότι δηλαδή, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, θα δινόταν η δυνατότητα σε όσους πήγαιναν πολύ καλά σε αυτές τις εξετάσεις να μεταφέρουν άμεσα τις σπουδές τους σε έρευνα για Μάστερ ή για διδακτορικό και ο χρόνος που είχε αφιερωθεί για το Diploma να συμψηφιζόταν με τις σπουδές έρευνας, ώστε να μην σπαταλούσαν οι ικανοί φοιτητές το χρόνο τους με τυπικά κωλύματα. Την ευελιξία αυτήν την επέτρεπαν τότε οι κανονισμοί του Βρετανικού αυτού πανεπιστημίου. Αν συνέβαινε αυτό στην Ελλάδα, είμαι σίγουρος πως οι ημέτεροι και οι κομματικοί

φοιτητικοί συνδικαλιστές θα έπαιρναν τις θέσεις αυτές έχοντας αναγορευτεί σε εξαιρετικές περιπτώσεις και όχι ένας φοιτητής όπως εγώ, άγνωστος και χαμένος μέσα σε ένα ξένο εκπαιδευτικό σύστημα, με τις εμφανείς γλωσσικές του αδυναμίες.

Φυσικά, υποδέχτηκα μια τέτοια πρόταση με μεγάλη ικανοποίηση, αν και φοβόμουν πως θα αντιμετώπιζα τυπικά προβλήματα από το ΙΚΥ, επειδή η υποτροφία προοριζόταν αρχικά μόνο για μεταπτυχιακές σπουδές σε επίπεδο Diploma και όχι για διδακτορικό, κυρίως όμως και για το γεγονός ότι η υποτροφία δεν είχε προκηρυχθεί για μαθηματικούς, αλλά για αποφοίτους ανωτέρων πολυτεχνικών σχολών, για τους οποίους δεν προβλέπονταν διδακτορικές σπουδές στην Ελλάδα. Αν έμεναν οι διοικητικοί προσκολλημένοι σε αυτό το τυπικό στοιχείο, η σπουδαία αυτή ευκαιρία θα χανόταν για μένα τζάμπα και βερεσέ. Ενημέρωσα το ΙΚΥ για την πρόταση αυτή μεταφοράς των σπουδών μου σε υψηλότερο επίπεδο και ότι αυτό δεν θα επέφερε κάποια αλλαγή στον χρόνο της υποτροφίας που δικαιούμουν.

Με αγωνία περίμενα την απάντηση, που τελικά ήρθε και ήταν μάλλον αρνητική, όμως άφηνε ανοιχτό ένα ενδεχόμενο να εξαρτηθεί η τελική τους απόφαση από τη γνώμη του ειδικού πανεπιστημιακού εποπτεύοντα της προόδου μου, του καθηγητή Χαράλαμπου Φραγκάκη. Η τύχη των σπουδών μου κρεμόταν από μια λεπτή γραφειοκρατική κλωστή, την οποία ήρθε να την ισχυροποιήσει ο «Άγιος που είχα» εκείνη τη στιγμή, στο πρόσωπο του κ. Φραγκάκη με τη θετική έκθεση και γνωμοδότησή του. Ο άνθρωπος εκείνος, δεν με γνώριζε, ούτε είχαμε επικοινωνήσει ποτέ για να του ζητήσω καμία χάρη. Θα μπορούσε να ακολουθήσει την πεπατημένη - και χωρίς μπελάδες - τυπική οδό, για να έχει και το κεφάλι του ήσυχο. Εκείνος όμως, εκτίμησε την περίπτωση μου και δεν του πήγαινε καλά στη συνείδησή του να εμποδίσει ο ίδιος έναν νέο, που τύχχανε αναγνώρισης από το εξωτερικό, να αξιοποιήσει την ευκαιρία που του έδινε μια άλλη χώρα. Αυτό μου εκμυστηρεύτηκε, όταν μετά από πολλά χρόνια τον συνάντησα στην Ιεράπετρα και θέλησα να τον ευχαριστήσω. Μέσα μου τον είχα κατατάξει σε εκείνους, που από τύχη έπαιξαν ευεργετικό ρόλο στην πορεία της ζωής μου βάζοντας την ανθρωπιά και την ουσιαστική αίσθηση δικαίου πάνω από το

γράμμα του νόμου. Το περίεργο είναι πως ως αντιπρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του ΙΚΥ, που χρημάτισα αργότερα, έτυχε και σε μένα μια τέτοια περίπτωση με έναν απόφοιτο των ΤΕΙ, οπότε κι εγώ, με τη σειρά μου, συνέβαλα ώστε να αλλάξει ο σχετικός κανονισμός με τη στενοκέφαλη αντιμετώπιση των υπευθύνων, μια που υπήρχε και νομικό κενό στη χώρα μας.

Στάθηκα πολύ τυχερός στην επιλογή του εποπτεύοντα καθηγητή για το διδακτορικό μου στο Πανεπιστήμιο της Γλασκόβης. Ήταν ένας Ιρλανδός προτεστάντης, μια πολύ έντονη προσωπικότητα, ο Άρθουρ Άλλισον. Μόλις, μου έδωσε το θέμα του διδακτορικού μου ο Άρθουρ, σε μερικές μέρες του είπα ότι το συγκεκριμένο πρόβλημα θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί σε διαφορετική βάση. Εξεπλάγη όταν, πριν καλά-καλά βγω από το αυγό, του ανέφερα την εναλλακτική αυτή προσέγγιση του ερευνητικού θέματος και είπε αυτολεξεί: *"Too good to be true!"* (Πολύ καλό, για να είναι αληθινό). «Από όσο γνωρίζω», εξήγησε ο Άρθουρ, «κανείς επιστήμονας δεν το αντιμετώπισε μέχρι τώρα με αυτόν τον τρόπο και θεωρώ ότι θα πρέπει να είναι δύσκολο έως αδύνατο να το δοκιμάσεις αυτή τη στιγμή, με τα εργαλεία της Πληροφορικής που έχουμε στη διάθεσή μας. Θα σου πρότεινα να κάνεις αυτό που σου λέω, να τελειώσεις με το καλό και μετά κάνε ό,τι σου αρέσει».

Όμως αυτή η ιδέα μου καρφώθηκε στο μυαλό, να ξεφύγω δηλαδή από την κρατούσα μέχρι τότε προσέγγιση του προβλήματος. Μερικές φορές αναρωτιόμουν μήπως είχαν πάρει τα μυαλά μου αέρα. Θυμήθηκα εκείνα τα παραμύθια που διάβαζα και ταυτιζόμουν με τον ήρωα. Ω!, έλεγα μέσα μου, αν όμως το καταφέρω, θα γίνω κι εγώ σπουδαίος! Μετά προσγειωνόμουν ανώμαλα. Αναλογιζόμουν ότι τα μεγάλα αμερικάνικα πανεπιστήμια είχαν τόσους και τόσους καλούς επιστήμονες και κανείς δεν είχε πραγματοποιήσει αυτή την ιδέα. Θα ερχόμουν εγώ από το πουθενά, από το χωριό Σταγιάδες, που ούτε στον χάρτη δεν αναγράφεται, να αλλάξω τη ροή των πραγμάτων στο πρόβλημα αυτό, που απασχολούσε τους επιστήμονες επί έναν αιώνα; Αυτές οι σκέψεις με απογοήτευαν και για λίγο καιρό έπαυα να ασχολούμαι με αυτή την ιδέα.

Καθόμουν επί μήνες μέχρι τις τρεις το πρωί στη βιβλιοθήκη, που ήταν ανοιχτή όλο το εικοσιτετράωρο. Έπρεπε να τελειώσω το διδακτορικό μου σε χρόνο ρεκόρ. Η υποτροφία ήταν συνολικά μόνο για 34 μήνες. Δεν γινόταν αλλιώς!

Ήταν, θυμάμαι, μία η ώρα το πρωί, όταν έπεσε το μάτι μου σε ένα μαθηματικό θεώρημα μιας ερευνητικής εργασίας του 1962 και είχε έμμεσα σχέση με αυτό που εγώ ήθελα να αναπτύξω. Η καρδιά μου άρχισε να χτυπάει. Δεν μπορούσα να την κάνω φωτοτυπία εκείνη την ώρα και άρχισα να την αντιγράφω. Κατά τις δύο η ώρα τελείωσα και πήγα σπίτι μου. Μέχρι τις τρεις διάβαζα το άρθρο αυτό, αλλά δεν έβγαζα και πολύ νόημα και με πήρε ο ύπνος. Φαίνεται όμως ότι το μυαλό μου δούλευε το πρόβλημα στη διάρκεια του ύπνου, οπότε κατά τις πέντε το πρωί πετάγομαι από το κρεβάτι φωνάζοντας: «Το βρήκα!». Τρόμαξε η Αθανασία και φοβισμένη είπε, «Τι, βρήκες, τον πόντικα;». Υπήρχαν ποντίκια στο κτίριο και κάποιο μας ταλαιπωρούσε πολύ τελευταία. «Όχι. Τη λύση!», της απαντάω. Πράγματι, η έμπνευση ήρθε στις πέντε η ώρα και μέχρι τις εννέα το πρωί παρήγαγα τις νέες μου μεθόδους με χαρτί και μολύβι.

Την άλλη μέρα, πήγα κατευθείαν να εφαρμόσω στην πράξη τις νέες αριθμητικές μεθόδους στον υπολογιστή, αλλά τι δυστυχία! Δεν είδα να έχουν πετύχει τόσο πολύ καλύτερα αποτελέσματα από τις άλλες, τις μέχρι τότε καθιερωμένες μεθόδους επίλυσης του συγκεκριμένου προβλήματος.

Την επόμενη μέρα, είχα την εβδομαδιαία συνάντησή μου με τον εποπτεύοντα καθηγητή. Προς το τέλος της συζήτησης, εντελώς παρεπιπτόντως, ανέφερα τον πειραματισμό μου με τη μεταφορά μιας ιδέας από μία μαθηματική περιοχή σε μια άλλη κατά τρόπο, ώστε το πρόβλημα να προσεγγιζόταν με μια γενικότερη και σφαιρικότερη θεώρηση και του εξομολογήθηκα τη βαθειά μου απογοήτευση από το γεγονός ότι τα αποτελέσματα ήταν κάπως καλύτερα, όμως όχι στον βαθμό που θα ήθελα.

Ξαφνικά, μέσα σε κλάσματα του δευτερολέπτου βλέπω το πρόσωπο του καθηγητή μου να λάμπει ολόκληρο. Για μια στιγμή έμεινε άναυδος, έριξε μια ματιά στο χαρτί του υπολογιστή με τα αποτελέσματα και, μετά από σιγή σκέψης δυο λεπτών, είπε:

– Τελείωσες!

- Τί τελείωσα;
- Το διδακτορικό σου!
- Μα οι μέθοδοί μου δεν βγάζουν πολύ καλύτερα αποτελέσματα από εκείνα της βιβλιογραφίας, του απαντώ.
- Δεν συνειδητοποιήσες ακόμα την ανακάλυψή σου. Τελείωσες, γιατί αυτό που βρήκες ξεπερνάει τα δεδομένα ενός διδακτορικού. Όσο για τα αποτελέσματα, απλά δεν εφάρμοσες σωστά τις διαδικασίες του προγραμματισμού. Διόρθωσέ τις όπως θα σου πω εγώ και έλα αύριο να τα πούμε.

Κάθισε τότε και μου εξήγησε μια λεπτομέρεια σχετικά με το πώς δούλευε ο προγραμματισμός μας, που δεν την είχα λάβει υπόψη μου. Οπότε, με τη διόρθωση αυτή, τα αποτελέσματα της μεθόδου που παρήγαγα, φάνηκαν εκπληκτικά.

- Μπράβο σου, μου λέει. Το 'πες και το 'κανες τελικά!

Από κει και πέρα όλη η δουλειά αφορούσε το γράψιμο της διατριβής και την ολοκληρωμένη θεωρητική θεμελίωση της μεθόδου που επινόησα.

Στη Γλασκώβη την ημέρα της
ορκομωσίας με τον καθηγητή μου
Άρθουρ Άλισσον

Την άλλη μέρα, κυκλοφόρησε η είδηση στους καθηγητές του Τμήματος, οι οποίοι μου έδιναν συγχαρητήρια. Πραγματικά, σε λίγες μέρες στείλαμε την ερευνητική αυτή εργασία για δημοσίευση, η οποία έγινε αμέσως δεκτή, με πολλούς επαίνους. Στην κρίση της διατριβής μου συμμετείχε και ένας καθηγητής από το Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ, που ήταν συμπτωματικά και ο εκδότης του περιοδικού, όπου είχε δημοσιευθεί η εργασία. Όταν τελείωσα την υποστήριξη της διατριβής, εξέφρασε την εκτίμησή του πως επρόκειτο για ένα από τα καλύτερα διδακτορικά

που είχε δει μέχρι τότε. Μέσα από την τριβή της μελέτης της σχετικής βιβλιογραφίας και της συχνής χρήσης ειδικών ορολογιών και εκφράσεων στα Μαθηματικά και την Πληροφορική, τα κατάφερα και με τη γλώσσα της διατριβής μου, έτσι ώστε να μην υπάρχει η παραμικρή υποψία της γλωσσικής αδυναμίας μου, η οποία ομολογουμένως με δυσκόλευε σε άλλους τομείς της καθημερινότητας. Έτσι, πήρα και τα εύσημα από έναν άλλο κριτή για τη λιτότητα, τη σαφήνεια και την ακρίβεια της γλώσσας μου!

Ο καθηγητής μου, ο Άρθουρ Άλλισον, είχε κατόπιν μια σπουδαία εξέλιξη και σε αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο και η απήχηση που είχαν οι κοινές μας δημοσιεύσεις. Ήταν λέκτορας όταν επόπτευε το διδακτορικό μου και σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα προήχθη και έγινε Grand Professor και αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Γλασκόβης. Όταν, μετά από χρόνια, με σύστηνε σε άλλους επιστήμονες, συνήθιζε να συνοδεύει τις συστάσεις του με τη φράση: «Ο πρώτος και καλύτερος μεταπτυχιακός φοιτητής μου».

Ήταν για μένα μεγάλη ικανοποίηση όταν, μετά από λίγο καιρό, μου έστειλαν ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε σε ένα από τα καλύτερα περιοδικά στον κόσμο, το *“Journal of Computation Physics”*. Σε αυτό διάβασα μια μετα-ανάλυση αξιολόγησης των υιοθετούμενων μεθόδων για τη λύση διαφορικών εξισώσεων, την οποία είχε εκπονήσει μια ομάδα γνωστών ειδικών επιστημόνων, όπου η δική μας μέθοδος είχε καταταγεί ανάμεσα στις 20 επικρατέστερες τον τελευταίο αιώνα, δηλαδή από το 1880 μέχρι το 1980.

Μεγάλη ακόμη ήταν η ικανοποίηση της αναγνώρισης που ένιωσα μετά από λίγο καιρό, όταν έλαβα τιμής ένεκεν ένα διδακτορικό, που εκπονήθηκε σε ένα άλλο Βρετανικό πανεπιστήμιο, που είχε ως τίτλο «*Η Μέθοδος Ράπτη και Άλλισον με αυτόματο έλεγχο του λάθους*». Στη συνέχεια οι μέθοδοι αυτές ονομάστηκαν από τους συγγραφείς που αναφέρονταν σε αυτές ως «Method of Raptis and Alisson» ή εναλλακτικά «Exponential fitting methods».

Όταν μετά από χρόνια συναντηθήκαμε με τον Άρθουρ και με ρώτησε για την εμπειρία μου στα ελληνικά πανεπιστήμια, του

απάντησα με τη φράση που συνήθιζα να χρησιμοποιώ: «Όταν ήμουν στη Βρετανία, οι συνεργάτες μου προσπαθούσαν να με πείσουν ότι είμαι πιο έξυπνος από ό,τι εγώ νομίζω. Αντίθετα, στο Ελληνικό πανεπιστήμιο προσπαθούν να με πείσουν ότι είμαι πιο βλάκας από ό,τι εγώ νομίζω για τον εαυτό μου». Του ανέφερα χαρακτηριστικά πως, στις κρίσεις για την εξέλιξη του προσωπικού στην επόμενη βαθμίδα, πολύ συχνά οι σκοπιμότητες οδηγούν τους κριτές να κάνουν το άσπρο-μαύρο. Αν δεν σε θέλουν και έχεις αρκετές εργασίες, θα πουν ότι τις έκανες πολύ γρήγορα, άρα θα υστερούν σε ποιότητα. Αν όμως σε θέλουν και έχεις μιάμιση εργασία, θα πουν ότι έχεις μία, αλλά «λέοντα!». «Να φανταστείτε», πρόσθεσα, «πως μια πολύ θετική κριτική που είχε γίνει στο έργο μας από άρθρο ξένου επιστημονικού περιοδικού (από τα πιο σπουδαία στον χώρο αυτόν), προκειμένου να την υποβαθμίσει ένας από τους κριτές μου, είπε υποτιμητικά πως ο συγγραφέας ήταν Λιβανέζικης καταγωγής, ενώ ένας άλλος ισχυρίστηκε, χωρίς καν να έχει διαβάσει την εργασία, πως «τέτοιες εργασίες εγώ τις βάζω για άσκηση στους φοιτητές μου!».

Ακούγοντας αυτά, έμεινε με ανοιχτό το στόμα ο εποπτεύων καθηγητής μου.

- Και τι έκανες εσύ; Στη χώρα μου, αν κάποιος έλεγε κάτι τέτοιο δημόσια, θα του έκαναν μήνυση. Και να φανταστείς πως στο πανεπιστήμιό μας αυτές οι δημοσιεύσεις με την τόσο μεγάλη αναγνώριση έπαιξαν σημαντικό ρόλο για τη δική μου κρίση, όταν θέλησα να διεκδικήσω τον τίτλο του Grand Professor.

Πρωτόγνωρη εμπειρία κοινωνικής πρόνοιας

Αξιοποιώντας την ευκαιρία της παραμονής μου σε ένα τόσο φιλόξενο τόπο, όπως η Σκωτία, μέχρι να περάσουν οι τριάντα τέσσερις μήνες της διάρκειας της υποτροφίας μου στη Γλασκόβη, αποφάσισα να φτιάξω και το στομάχι μου. Είχα περάσει πολύ άσκημη ζωή και το έλκος μου κατέτρωγε τα σωθικά. Περνούσα μαρτυρικές ώρες και τη μέρα και τη νύχτα από τον πόνο. Επτά γαστρορραγίες έπαθα, αλλά πάλι ήμουν τυχερός που επέζησα. Πήγα σε ένα νοσοκομείο της Γλασκόβης και με έβαλαν κατευθείαν στο χειρουργείο. «Ήταν το μεγαλύτερο έλκος που είδα στη ζωή μου», μού λέει ο χειρουργός. Δυστυχώς όμως η

εγχείρηση είχε επιπλοκές και παρά λίγο να χαιρετούσα τούτον τον κόσμο κείνο το βράδυ. Κάλεσαν αμέσως ιατρικό συμβούλιο φέροντας αρκετούς γιατρούς από το σπίτι τους μέσα στη νύχτα, για να αποφανθούν τί έπρεπε να κάνουν και με οδήγησαν πάλι κατευθείαν στο χειρουργείο. Για μια ακόμη φορά σώθηκα, αλλά οι παρενέργειες από τις εγχειρήσεις με ταλαιπωρούν ακόμα.

Με χειρουργήσε η μεγαλύτερη «βεντέτα» της χειρουργικής την εποχή εκείνη, χωρίς να με ξέρει, χωρίς «φακελάκι», χωρίς διακρίσεις. Στον ίδιο θάλαμο του νοσοκομείου υπήρχαν τέσσερα κρεβάτια και στον ίδιο χώρο ήμασταν: ένας φτωχός ζητιάνος αλκοολικός, ένας στρατηγός, ένας επιχειρηματίας κι εγώ, ένας αλλοδαπός φοιτητής. Μας αναλογούσαν συνεχώς «μιάμιση νοσοκόμες», που μας φρόντιζαν καλύτερα και από τη μάνα μας. Χαρούμενες, με τον καλό τον λόγο στο στόμα, με χιούμορ και απίστευτη ανοχή στις παραξενιές μας, είχαν εκπαιδευτεί στον ρόλο τους, είχαν όμως συνειδητά επιλέξει το επάγγελμα αυτό ήδη από τα σχολικά τους χρόνια. Επειδή οι άνθρωποι της Σκωτίας έχουν μια ιδιαίτερη κοινωνικότητα, τους αρέσει να βρίσκονται μαζί και να απολαμβάνουν την καλή παρέα, κανένας από τους ασθενείς δεν ζήτησε να μεταφερθεί σε ένα διπλανό, ατομικό στούντιο, που έμενε άδειο. Το ζήτησα εγώ από περιέργεια και ομολογώ πως πέρασαν πολλά χρόνια έκτοτε για να βρεθώ σε μια τόσο ήσυχη, φωτεινή και πολυτελή «σουίτα», όπως το διαμερισμάτάκι αυτό μέσα στο νοσοκομείο. Έβλεπα έξω το καταπράσινο τοπίο και τις αγελάδες να βόσκουν και απολάμβανα τη διαφορά που ήξερα ότι υπήρχε σε σχέση με τα Ελληνικά νοσοκομεία.

Όλη αυτή η υπόθεση δεν μου κόστισε ούτε μία δεκάρα. Όλα δωρεάν, ακόμη και η μεταφορά στο σπίτι. Την επομένη, χτύπησε το κουδούνι και εμφανίστηκε μία κρατική λειτουργός, για να με ρωτήσει πώς ήμουν και αν είχα ανάγκη για βοήθεια στο σπίτι ή να μου πήγαινε τα άπλυτα στο πλυντήριο της γειτονιάς. Ξαφνιάστηκα με αυτή την αμεσότητα της παροχής βοήθειας και είπα από μέσα μου: «Κατάλαβα. Ακριβώς έτσι όπως μας έχουν συνηθίσει και στην Ελλάδα...».

Μόλις ολοκλήρωσα τη διατριβή μου, βρήκα αμέσως απασχόληση για την επόμενη χρονιά σε ένα Πανεπιστήμιο του

Λονδίνου, όπου έγινα δεκτός ως ερευνητής. Με τα αγγλικά που ήξερα, προτίμησα την έρευνα από το να βρεθώ ως διδάσκων σε αίθουσες διδασκαλίας. Τη θέση αυτή τη διεκδικούσαν και πολλοί Βρετανοί επιστήμονες, όμως επέλεξαν εμένα, χωρίς να κάνουν καμία διάκριση και με μόνο κριτήριο τις προοπτικές που διέβλεπαν στην ερευνητική μου πρόταση.

Το μυστήριο της πατρότητας

Ο χρόνος είχε πια ωριμάσει και ήταν καιρός να αποκτήσουμε ένα παιδί. Από καιρό βέβαια μας απασχολούσε το ερώτημα τι σημαίνει να φέρεις ένα παιδί στον κόσμο. Θέλαμε να το αποφασίσουμε όχι παρορμητικά, αλλά συνειδητά και όχι μόνο επειδή το κάνουν όλοι. Προβληματιζόμασταν μήπως φέρναμε στον δύσκολο αυτόν κόσμο και στην ανταγωνιστική κοινωνία μας έναν νέο άνθρωπο, μόνο και μόνο για να ικανοποιήσουμε τις δικές μας επιθυμίες, τα ένστικτα και τα απωθημένα μας, χωρίς να υπάρχει τρόπος να το ρωτήσουμε. Τελικά καταλάβαμε πως όσο και να το σκέφτεσαι, άκρη δεν βρίσκεις. Κυριάρχησε η θετική σκέψη της δημιουργίας, της ελπίδας και της αγωνιστικότητας και εμπιστευτήκαμε τα συναισθήματά μας. Από την ίδια τη στιγμή της απόφασής μας ξέραμε πως το θέλαμε πολύ και πως ήμασταν αρκετά ώριμοι για να δώσουμε την υπόσχεση στον εαυτό μας πως θα γινόμασταν όσο το δυνατόν καλύτεροι γονείς! Έτσι κι αλλιώς, λάθη θα γίνονταν, η φύση όμως ανταμείβει γονείς και παιδιά με συναισθήματα και με θέληση για ζωή.

Με το που πήρα το διδακτορικό μου, ήρθε και η ευχάριστη είδηση της εγκυμοσύνης. Κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης της Αθανασίας, με απασχόλησε αρκετά και η σκέψη για το φύλο του παιδιού μου. Η μάνα μου, έλεγα μέσα μου, ήθελε αγόρι για να το σπουδάσει. Η προτίμηση στα αγόρια στον περίγυρό μου ήταν τότε παραδοσιακή. Είχε σχέση με την οικονομική και κοινωνική ενίσχυση της οικογένειας, ενώ τα κορίτσια θεωρούνταν παλαιότερα πιο αδύναμα και υποταγμένα. Άσε που έπρεπε και να τα προικίσεις κιόλας. Στη δική μου γενιά δεν μας απασχολούσαν τέτοιου είδους ζητήματα κι έτσι, απλά ονειρευόμουν το πώς θα ήταν το παιδί μου και την ωραία σχέση που θα αναπτύσσαμε. Όταν περιμένεις παιδί, τότε συνειδητοποιείς ότι στον δρόμο που

περπατάς υπάρχουν πολλά παιδιά. Μέχρι τότε, δεν τα προσέχεις τόσο πολύ. «Έτσι», έλεγα, «θα είναι η δική μου κορούλα» και ονειρευόμουν τη σχέση μας πολύ τρυφερή. Μου άρεσε πολύ η ιδέα να έχω μία κόρη και έκανα τις δικές μου προβολές στον χρόνο με το να φαντάζομαι πώς θα ήμασταν στις διάφορες ηλικίες της.

Στο Λονδίνο θα γεννιόταν το παιδί μας, μια και εργαζόμουν εκεί. Συνηθιζόταν μάλιστα να παίρνουν και οι άνδρες μαθήματα για την προετοιμασία της γέννησης του παιδιού, όπως μαθήματα ανώδυνου τοκετού, υγιεινής και φροντίδας του κ.τ.λ. Εκείνη την περίοδο ανακαλύφτηκαν και τα μάρσιπους για να μεταφέρεις το μωρό στην αγκαλιά, χωρίς να κουράζεσαι. Με ενθουσίασε πολύ η ιδέα του μάρσιπους και πήγα και αγόρασα αμέσως ένα.

Πράγματι, ήρθε η πολυπόθητη μέρα και παρευρισκόμουν κι εγώ μέσα στη γέννα. Είναι άκρως συνταρακτικό να ζεις τη διαδικασία του ερχομού του παιδιού σου, το θαύμα αυτό της φύσης, τη συνέχεια – και συνάμα – την αθάνατη πλευρά της ζωής σου. Για κλάσματα του δευτερολέπτου, ανάμεσα στη λαχτάρα να δω τα χαρακτηριστικά του και τα σημάδια ότι είναι υγιές, μαζί με τη χαρά και το καμάρι που κάθε ζώο νιώθει για το μωρό του, δύο αναπάντεχα συναισθήματα με διαπέρασαν αστραπιαία, καθώς άκουγα το πρώτο του κλάμα: φόβος και θλίψη, γιατί όταν αντικρίζεις τη ζωή, αντικρίζεις και την άλλη πλευρά της, τον θάνατο. Απρόσμενα όμως, ένιωσα και μια ανείπωτη ικανοποίηση, που το παιδί ήταν αγόρι!

Τα βλέμματα όλων που συμμετείχαμε στη γέννα έλαμπαν, αλλά περισσότερο αυτό το βλέμμα της μάνας, που καθρέφτιζε την ίδια τη φυσική καταξίωση της ύπαρξης, που συνοδευόταν από μια ανεπανάληπτη συγκίνηση και μοναδικά δάκρυα χαράς. «Με το παιδί αυτό», μου είπε όταν κατάφερε να σταματήσει τα δάκρυά της, «ένιωσα χωρίς να το περιμένω την πρωτόγνωρη αίσθηση πως, επί τέλους, απόκτησα μία αδιαμφισβήτητη θέση σε αυτόν τον κόσμο!». Ήταν σαν να ξαναγεννήθηκε και η ίδια ως ένας άλλος άνθρωπος.

Το συναίσθημα που μου προκάλεσε η σύνδεση της γέννησης αυτής της αγαπημένης νέας ψυχούλας με τον φόβο του θανάτου, γρήγορα το απώθησα, το προσπέρασα. Εκείνη όμως τη χαρά, που

ερχόταν από τα έγκατα της ψυχής μου, με το που είδα πως απόκτησα αγόρι, δεν μπόρεσα να την καταλάβω. Αφού εγώ όλον τον καιρό κορίτσι είχα στον νου μου, το φανταζόμουν να με υποδέχεται με τα χαριτωμένα του καμάκια, να βγαίνουμε έξω μαζί και να το καμαρώνω. Πώς να εξηγήσω αυτή την αυθόρμητη ικανοποίηση, που ήταν σαν να αναδυόταν από τα βάθη του υποσυνείδητου εκείνη τη στιγμή; Άλλη ήταν η συνειδητή επιθυμία μου και άλλη η υποσυνείδητη, που εκδηλώθηκε εκείνη την ώρα; Τι ήταν αυτό που με έκανε να νιώθω σαν να είχα κερδίσει ένα μεγάλο βραβείο της τύχης, ένα μεγάλο στοίχημα; Μήπως ήμουν διχασμένη προσωπικότητα;

Μετά από μερικές μέρες, συναντήθηκα με έναν φίλο μου ψυχίατρο.

- Γρηγόρη, του λέω, είμαι μια διχασμένη προσωπικότητα.
- Και πώς έκανες αυτή τη διάγνωση; Πήγες σε ψυχίατρο;
- Όχι, του λέω, είσαι ο πρώτος που το λέω, αλλά το διαπίστωσα μόνος μου, αφού είναι φως φανάρι! και ανέφερα όλο το περιστατικό.

Αφού χαμογέλασε λίγο σαν να έλεγε «δεν μου είπες και τίποτα καινούργιο», μου λέει:

- Όχι, δεν είσαι διχασμένη προσωπικότητα. Αυτό στη γλώσσα μας λέγεται «αυτοπροστασία», δηλαδή ήθελες κορίτσι για να μην πληγωθείς, αν δεν έκανες αγόρι. Συνηθισμένο φαινόμενο της ανδροκρατικής κοινωνίας.
- Καλά γιατρέ, τόσο βαριά άρρωστος είμαι;
- Όχι μονάχα εσύ, όλοι μας είμαστε, πολλές φορές, ακόμη και οι γυναίκες. Διάβασε τη φόνισσα του Παπαδιαμάντη και θα μάθεις πολλά πράγματα.

Μετά από πολλή σκέψη, αποφάσισα το παιδί μου να μην το αναθρέψω μέσα σε μια ανδροκρατική οικογένεια. Αν μη τι άλλο, μοιράστηκα τη φροντίδα του μωρού, αλλά και τις δουλειές του σπιτιού, σαν να ήμουν η μάνα του. Αποφάσισα να μην εργάζομαι τις απογευματινές ώρες. Έλεγα μέσα μου «Παιδάκι μου, δεν θα με χάσεις, για να κληρονομήσεις από μένα περιουσία. Αυτό που θα σε αφήσω, τουλάχιστον, είναι η πατρική παρουσία». Μόλις τελείωνα τη δουλειά μου, τοποθετούσα τον μικρό στο μάρσιπους

και βγαίναμε έξω. Με κοιτούσαν παράξενα άνδρες και γυναίκες στην Αθήνα, καθώς τότε έβλεπαν κάτι το ασυνήθιστο, αλλά ποιος τους λογάριάζε. Ο ενθουσιασμός μου δεν άφηνε χώρο για τέτοιου είδους ντροπές και αναστολές.

Η ανδροκρατική κοινωνία είναι μια ασυμμετρία στην αντίθεση άνδρας - γυναίκα. Οι ανδροκρατικές νοοτροπίες, όμως, όσο και αν έχουν αμφισβητηθεί στον δυτικό μας κόσμο, είναι ακόμη βαθιά ριζωμένες εκεί που δεν το περιμένεις. Είναι το ίδιο δύσκολο να ξεπεραστούν, όπως και όλες οι άλλες στερεότυπες αντιλήψεις και ασυμμετρίες στις σχέσεις, στα κοινωνικά στερεότυπα και στις αξιολογήσεις και τις ιεραρχήσεις που έχουν περάσει μέσα μας ως αυτονόητες. Αυτό που μπορούμε να κάνουμε, είναι σιγά- σιγά να τις αναγνωρίζουμε και να τις αμβλύνουμε, όσο γίνεται.

Βέβαια, αυτού του είδους τα θέματα, που αφορούν στην απόκτηση και την ανατροφή ενός παιδιού, όσο σπουδαία και αν είναι για μένα προσωπικά, ίσως θεωρηθούν κοινότυπα και χωρίς ενδιαφέρον, όμως χωρίς την αναφορά σε αυτή την πλευρά της ιστορίας μου, θα ήμουν λειψός, χωρίς σάρκα και οστά. Η ιστορία βέβαια κάθε σχέσης γονιού και παιδιού είναι μοναδική, όπως μοναδική είναι και η περίπτωση κάθε παιδιού. Αυτό μόνο που μπορώ να πω με βεβαιότητα, είναι πως, παρόλα τα λάθη μας ως οικογένεια, παρά τις άγνοιες και τις αδυναμίες μας, αισθανόμαστε τυχεροί γιατί, φεύγοντας μια μέρα από τη ζωή, θα έχουμε μέσω του παιδιού μας γεμίσει τις αποσκευές μας με όλη την ολοκλήρωση και την καταξίωση, που είναι ικανή να αντισταθμίσει τη ματαιότητα και την τραγικότητα τούτου του κόσμου.

Περίπτωση για μελέτη

Το μέγαλωμα και η ενηλικίωση αυτού του παιδιού, του Δημήτρη μας, είναι από μόνη της μια μελέτη περίπτωσης, που φανερώνει πώς ένα αναπτυσσόμενο νεαρό άτομο μπορεί να γίνει στη ζωή του αυτό που θέλει, να περιφρονήσει όλα τα εσωτερικά και εξωτερικά του εμπόδια και να κάνει θαύματα, αρκεί από τον ερχομό του στη ζωή να έχει ως πρωτογενή εφόδια την χωρίς όρους αγάπη και αποδοχή των γονιών του, τις θετικές προσδοκίες τους, ανεξάρτητα από τις αξιολογήσεις του σχολείου

και τις επί μέρους επιδόσεις του. Εκείνο που πραγματικά έχει

ανάγκη, είναι η βεβαιότητα πως, σε κάθε περίπτωση, οι γονείς του θα είναι «με το μέρος του» και πως αυτό που τους ενδιαφέρει πάνω από όλα, είναι να είναι ευτυχισμένο. Ασφαλώς, παίζουν ρόλο και οι συζητήσεις, οι συνήθειες, οι αξίες και τα ιδανικά με τα οποία γαλουχείται κάθε παιδί στον περίγυρό του, αυτό όμως ίσως δεν είναι αρκετό για να το κάνει να νιώσει ευτυχισμένο. Άλλοι γονείς τα καταφέρνουν εξ ίσου καλά δίνοντας έμφαση στην επιμέλεια, στην ανταγωνιστικότητα, στις ακαδημαϊκές και τις άλλες αριστείες, στην πειθαρχία και στη συστηματική εργασία. Εμείς αποδείξαμε στον εαυτό μας πως δεν είναι αυτός ο μόνος

δρόμος. Μπορείς να πετύχεις εξ ίσου σπουδαία πράγματα και με τη γονεϊκή αγωγή που δίνει προτεραιότητα στο αυτοσυναισθημα, στην αυτοπεποίθηση, στην κοινωνικότητα, στη δημιουργικότητα, στην ανάπτυξη και την ενεργοποίηση των ενδιαφερόντων, στην αυτονομία και στις κοινωνικές ευαισθησίες του παιδιού.

Κάθε γονιός έχει έγνοια για το πώς θα εξελιχθεί στο μέλλον το παιδί του, τι θα γίνει, πώς θα μπορέσει να σταθεί στα πόδια του, να ξεπεράσει τις παγίδες της νεανικής υποκουλτούρας, να κερδίσει την προσωπική και την επαγγελματική του ζωή ως ενήλικας. Αδυνατεί να φανταστεί και να προβλέψει την έκβαση των πραγμάτων. Προσωπικά ως πατέρας, δεν είχα καμία αμφιβολία πως όλα θα πήγαιναν καλά. Η αισιοδοξία και η αυτοπεποίθηση που είχα εφοδιαστεί από τη μάνα μου έφτανε και περίσσευε για να με κάνει να υπερβαίνω τις δυσκολίες, τις επί μέρους αποτυχίες, τις κριτικές των άλλων και να δώσω με τις πράξεις μου ξεκάθαρο το μήνυμα στο παιδί μου: «Μην ανησυχείς, μη δίνεις σημασία στους άλλους. Το μέλλον είναι δικό σου. Μπορεί να μη φαίνεται τώρα. Είσαι όμως καταδικασμένος να πετύχεις σε ο,τιδήποτε εσύ θελήσεις!». Και του έδωσα όλη την πίστωση

χρόνου που χρειαζόταν για να ωριμάσει, πάντα με τη συζήτηση και με όλη την αναγκαία υποστήριξη των αναγκών και των ενδιαφερόντων του. Όλοι απορούσαν με την αισιοδοξία μου αυτή, γιατί δεν έβλεπαν πού τη βάσιζα. Πολλοί μάλιστα φίλοι και γνωστοί με έψεγαν ή με περιέπαιζαν για τη φιλελεύθερη ανατροφή μου και για την ευαισθησία μου στα αισθήματα του παιδιού. Σήμερα όλοι αυτοί εκπλήσσονται πώς αυτό το τόσο «καλομαθημένο» παιδί, με τις πολλές εξωσχολικές δραστηριότητες, ελάχιστες από τις οποίες ήταν ακαδημαϊκές, πώς ένας μαθητής με δυσλεξία, που δεν είχε ιδέα με τι θα ήθελε πραγματικά να ασχοληθεί μετά το σχολείο, μεταμορφώθηκε ξαφνικά σε άριστο φοιτητή της Ιατρικής και, κατόπιν, σε εξαιρετικό ερευνητή και ταλαντούχο χειρουργό με αξιοσημείωτες δεξιότητες στον προγραμματισμό και στην αξιοποίηση του υπολογιστή (χωρίς μάλιστα το τελευταίο να το έχει ποτέ διδαχθεί). Σε ένα νεαρό επιστήμονα «με το ασυνήθιστο για την ηλικία του βιογραφικό», όπως είπε ένας νομπελίστας καθηγητής του. Με μια τελευταία του ανακάλυψη στον χώρο της βιοϊατρικής έρευνας, κάποιες χιλιάδες ψυχές θα σωθούν σε αυτόν τον πλανήτη, μου είπε ένας εποπτεύων καθηγητής του. Μέχρι τώρα έχω πάρει αρκετά βραβεία σε συνέδρια για καλύτερη ερευνητική εργασία αλλά πρόσφατα βραβεύτηκε από τη χειρουργική εταιρία της Ελβετίας για την προσφορά του για μια σπουδαία ανακάλυψη που έκανε για το ήπαρ.

Έχοντας χορτάσει όλες τις χαρές του κάθε ηλικιακού σταδίου της νεανικής του ζωής, έχοντας γνωρίσει προηγουμένως την «πιάτσα» αρκετών χειρωνακτικών και καλλιτεχνικών επαγγελμάτων, ο Δημήτρης τώρα εργάζεται μέρα και νύχτα αντλώντας ικανοποίηση από την ίδια του την εργασία. Και ίσως - το πιο σημαντικό απ' όλα - έχει εξελιχθεί σε ένα άτομο που μπορεί να επιβιώσει και να παλέψει στη ζωή, χωρίς να χάσει την ανθρωπιά του, την ευγένεια, την υπευθυνότητα απέναντι στους άλλους και την κοινωνικότητά του, έτσι ώστε όλοι όσοι τον γνωρίζουν από κοντά να λένε: «μπράβο στους γονείς που έχουν ένα τέτοιο παιδί».

Οφείλω όμως να ομολογήσω πως, αν τον άφηνα να συνεχίσει μετά το Γυμνάσιο τη λυκειακή εκπαίδευση στο Ελληνικό

εκπαιδευτικό σύστημα, ίσως το αποτέλεσμα να ήταν εντελώς διαφορετικό. Έχοντας γνωρίσει στη Βρετανία και στην Ελλάδα τη γνήσια μοντεσσοριανή αγωγή από πολύ νωρίς, ο Δημήτρης ήταν πολύ κριτικός απέναντι στο συμβατικό σχολείο και δεν τον ενδιέφερε ο τρόπος διδασκαλίας και εργασίας μέσα σε αυτό. Έτσι, με τη δυσλεξία που είχε, με τον όγκο των πληροφοριών που θα έπρεπε να αποστηθίζει και με τις παράλογες απαιτήσεις του Λυκείου, το πιθανότερο θα ήταν να τον χαρακτήριζαν αδύνατο μαθητή, αδιάφορο ή τεμπέλη και, με την έντονη ανάγκη του για δραστηριοποίηση, θα κατέληγε στο περιθώριο, επιζητώντας να ηρωποιηθεί μέσα σε αυτό. Με τους έφηβους νέους της εποχής μας δεν θα ήταν και πολύ εύκολο να το αποφύγει αυτό ένας γονιός. Έτσι, μαζί με τη μητέρα του, αποφασίσαμε πως του ταίριαζε καλύτερα ένα αγγλοσαξονικό σύστημα λυκειακής εκπαίδευσης σε ένα ξενόγλωσσο διεθνές Λύκειο της γειτονιάς μας, όπου κάθε παιδί είχε την αναγνώριση που του ταίριαζε, η έμφαση δινόταν στο πώς να μάθει να σκέφτεται, χωρίς να επιβαρύνεται με όγκο ύλης, να ερευνά συνδυάζοντας τη θεωρία με την πράξη και να έχει αρκετές επιλογές στο σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα και στις εκτός προγράμματος, δημιουργικές και κοινωνικές δραστηριότητες που τον ενδιέφεραν.

Η Νατάσσα

Στα γεγονότα του Πολυτεχνείου και μάλιστα τη βραδιά που επενέβη ο στρατός, κινδυνέψαμε να χάσουμε τη ζωή μας μαζί με την Αθανασία. Κάποια στιγμή, κυνηγημένοι εγκλωβιστήκαμε μέσα σε μια πολυκατοικία. Κατά τις δύο τη νύχτα επιχειρήσαμε να φύγουμε, οπότε στην επόμενη γωνία μας συνέλαβαν αστυνομικοί και μας έσυραν τραβώντας μας από τα μαλλιά. Βλέποντας το περιστατικό μια ομάδα από νέους, όρμησαν προς τους αστυνομικούς και αυτοί από τον φόβο τους μας εγκατέλειψαν. Τελικά βρεθήκαμε σε ένα πεδίο μάχης στο Πεδίο του Άρεως, όπου χωθήκαμε νομίζοντας πως θα βρίσκαμε καταφύγιο. Ο ήχος από τις σφαίρες διέσχιζε δεξιά και αριστερά τον αέρα και είδαμε μπροστά στα μάτια μας κάποιους από ένα περιπολικό να σημαδεύουν έναν νεαρό που έτρεχε και αμέσως εκείνος σωριάστηκε στη γη από το βόλι.

Εκείνη τη βραδιά, ένας πολύ αγαπημένος μου φίλος και συμφοιτητής, ο Γιώργος Οικονόμου, έφαγε μια σφαίρα, η οποία καρφώθηκε στη σπλήνα του. Η σφαίρα διέσχισε παράπλευρα και έξυσε μια αορτή, η οποία ευτυχώς, δεν έσπασε εντελώς. Χρειάστηκε όμως να του αφαιρεθεί η σπλήνα και να ζήσει έκτοτε με τις παρενέργειες αυτής της επέμβασης. Σαν από θαύμα σώθηκε ο φίλος μου, αφού οι γιατροί έδιναν διπλή μάχη: μία για να κρατήσουν στη ζωή τον ασθενή και μία με την αστυνομία, που εισέβαλλε τη νύχτα εκείνη στα νοσοκομεία τρομοκρατώντας τους πάντες και εμποδίζοντας τους τυχόν εθελοντές να προσφέρουν αίμα αλλά και σε όσους προσπαθούσαν να συλλέξουν στοιχεία για τον αριθμό των νεκρών και των τραυματιών.

Όταν επιστρέψαμε από την Αγγλία, ο Γιώργος ήρθε να μας επισκεφτεί και να γνωρίσει τον νεογέννητο γιο μας. Συνοδευόταν από μια όμορφη και επιβλητική κοπέλα. Όταν μας τη σύστησε, εγώ και η Αθανασία μείναμε. Βρισκόμασταν μπροστά σε μια πραγματική ηρωίδα της αντίστασης κατά την περίοδο της Χούντας του '67. Ήταν η Νατάσσα Μερτίκα, γνωστή ως Τσίρκα, από το όνομα του συζύγου της. Όταν η χούντα τη συνέλαβε και τη φυλάκισε ως ύποπτη για συμμετοχή σε αντιστασιακή οργάνωση, η Νατάσσα ήταν έγκυος. Παρ' όλα αυτά, δεν λύγισε στα απανωτά βασανιστήρια και δεν μαρτύρησε τους συντρόφους της. Δεν περίμενε πως θα έφταναν οι ηθικοί και φυσικοί αυτουργοί των βασανιστηρίων της σε τέτοιο σημείο απανθρωπιάς, ώστε να μην σεβαστούν τη ζωούλα που κουβαλούσε μέσα της και πήρε όλο το βάρος πάνω της. Η κατάσταση της εγκυμοσύνης όμως, λίγο τους άγγιξε τους εγκληματίες και την βασάνισαν τόσο άσχημα, που έχασε το παιδί της, ένα καλοσχηματισμένο, γλυκό αγοράκι. Και σαν να μην έφτανε αυτό, συνέχισαν να τη βασανίζουν ακόμη χειρότερα στην επικίνδυνη κατάσταση που βρισκόταν μετά την αποβολή, με αποτέλεσμα η Νατάσσα να μην μπορέσει ποτέ να ξαναγίνει μητέρα και, επί πλέον, να διαλυθεί και ο γάμος της.

Η Νατάσσα κατόρθωσε και δραπέτευσε στο εξωτερικό, όπου συνέχισε τον αγώνα της προβάλλοντας το ελληνικό ζήτημα στα μέσα και στη διεθνή κοινή γνώμη. Η πιο σπουδαία προσφορά της στον αντιδικτατορικό αγώνα ήταν οι καταθέσεις της στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Ήταν από τα λίγα γεγονότα που

συντάραξαν το παγκόσμιο κοινό και από τις λίγες απτές μαρτυρίες βασανισμού, που είχαν αφήσει ίχνη.

Ξαφνιαστήκαμε εγώ και η Αθανασία που βρισκόμασταν απέναντι σε αυτή την κοπέλα, που μέσες άκρες ξέραμε την ιστορία της από ένα κινηματογραφικό φιλμ, η οποία μας είχε συγκινήσει. Εκείνη τη στιγμή, μουδιασμένοι από τη συγκίνηση, κάναμε ταυτόχρονα και οι δυο μας την ίδια σκέψη και, χωρίς να υπολογίζουμε την υπόσχεση που είχαμε δώσει σε άλλο φίλο μας να βαφτίσει τον γιο μας, της είπαμε: «Νατάσσα, θα ήθελες να βαφτίσεις το μωρό μας και να γίνει και δικός σου γιος; »

Η Νατάσσα ενθουσιάστηκε με την πρόταση αυτή. Από τότε στάθηκε δίπλα στον γιο μας σαν μάνα και εξομολογήτρα μαζί, σαν ένα σταθερό σημείο αναφοράς στη ζωή του. Ο Δημήτρης, όπως και τα άλλα παιδιά που έχει στην ουσία υιοθετήσει, την αγαπά με μια σχέση ανυπόκριτης φιλίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Η Νατάσσα, η άλλη μάνα του Δημήτρη